

# AZERBAJYCAN

## AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

Ocak - Şubat - Mart

1962

### İÇİNDEKİLER

<i>İki Büyük Önder</i> .....	
<i>Ulu Kişi</i> .....	Müstak KARABAĞ
<i>Muhterem Mehmet Emin Bey'in Aziz Ruhuna</i> ...	Kerim YAYCILI
<i>Azerbaycanlılar ve Çevredeki Siyasal Gelişim</i> ...	İldeniz KURTULAN
<i>Azerbaycan İstiklâl Savaşından Sahneler</i> .....	A. Vahap YURTSEVER
<i>27 Nisan 1920'de Azerbaycan Harbiye Mektebinin Durumu</i> .....	Ejder KURTULAN
<i>Kaçak Deliali</i> .....	Naki KEYKURUN
<i>Siyavuş (Piyes)</i> .....	Hüseyin CAVİT
<i>Denikin Ordusu Bakiyesinin Millî Azerbaycan Hükümeti Tarafından Teslim Alınması</i> .....	Ejder KURTULAN
<i>Emin Bey Mirza Bala İhtifali</i> .....	•
<i>İstanbul'da «Mart» Anma Töreni</i> .....	•
<i>Basın Sütunlarından:</i>	
1. <i>Millet Olmanın Küçük Bir Belgesi</i> .....	A. - T.
2. <i>Zayıf Noktalar</i> .....	André François PONCET
3. <i>Asya - Afrika Yazarları Kahire Konferansı</i>	Basil DEKAK
<i>Yurt Destanından Parçalar</i> .....	Ali VOLKAN
<i>Kitaplar Arasında:</i>	
1. <i>Anadolu - Kafkas - Azerbaycan'a Armağan</i>	İldeniz KURTULAN
2. <i>Güzel Bir Kitap</i> .....	«AZERBAJYCAN»
<i>Haberler:</i>	
1. <i>«Azadlık» Radyosunun Emin Bey Hakkındaki Yayını</i> .....	•
2. <i>Merhum Ahmet Nebi Mağoma Anıldı</i> .....	•
3. <i>Mirza Bala İçin Mevlit</i> .....	•
4. <i>İstanbul'da Nevruz (Ergenekon) Gecesi</i> ...	•
5. <i>Almanya'da Nevruz Bayramı</i> .....	•
<i>Kayıplarımız:</i>	
1. <i>Şair Şevki Bektöre</i> .....	A. Battal TAYMAS
2. <i>Kuzey Kafkasya'nın Büyük Kaybı</i> .....	Ahmet AVAR

Sayı :

Yıl : 10 1962

10 - 11 - 12

(118 - 119 - 120)

Çıkaran :  
Azerbaycan Kültür  
Derneği

# AZERBAYCAN

## AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

Mes'ul Müdürü :  
Doktor  
Ahmet YAŞAT

BİRLİK DİRLİKTİR

## İki Büyük Önder

Bundan tam yedi sene önce (6 Mart 1955) Azerbaycan'ın Büyük Önderi Mehmet Emin Resulzade'yi kaybetmiştik. Üç sene evvel de (8 Mart 1959) Azerbaycan'ın eşsiz yazarı Mirza Bala bu fani dünyayı terketmişti. Kendilerini bütün hayatları boyunca Azerbaycan Millî İstiklâl dâvâsına hasretmiş bulunan bu iki siyaset ve mücadele adamının aramızdan ayrılışı vatan ve millet hesabına büyük bir yitki idi. Her iki mümtaz şahsiyet yazıları, eserleri ve çalışmaları ile Azerbaycan muhaceret muhitinde, esir Türk İlleri ve Rus mahkûmu bilcümle milletler çevrelerinde ve kezâ Kafkasya millî kurtuluş savaşlarıyla ilim, tarih ve siyaset bakımlarından ilgilenen dünya umumî efkârı nezdinde derin ve yaygın iz bırakmışlardı. Onların bu haklı şöhreti idealist fitratlarından, büyük bir dâvâya öncülük yapmış olmalarından ve bu dâvâ uğrunda her türlü tehlikeye, felâket ve musibete seve seve göğüs germiş olmalarından ileri geliyordu. Vücutları ve hayatlarıyla büyük bir harekete alem olmuş seçkin insanlar her bakımdan önder vasfına lâyıktırlar. Emin Bey ve Mirza Bala dost ve düşman nazarında böyle mümtaz şahsiyetlerden idi.

18-19 yaşlarında çetin siyasî hayata atılarak memleket uğrunda mücadeleye girmiş bulunan Mehmet Emin Resulzade, daimî araştırmalarda bulunarak, Azerbaycan'ın Rus tahakkümünden kurtarılması için en müsait yolları, fikir ve hareketleri inceleyip durmuştur. Emin Bey ilk silâh olarak kendisine matbuat sütunlarını intihap etmiştir. Bu sütunlarda liyakat ve kudreti sür'atle belirerek az zamanda ve bilhassa 1905-1906 ihtilâlinin yarattığı müsait şartlar dahilinde Emin Bey iyi bir fikir ve kalem erbabı olarak şöhret

kazanmıştır. Fakat, Rusya'da ilk ihtilâl hareketini koyu irticain takip etmesi üzerine, o sıralarda (1908) Azerbaycanlı gençler teşekkülünün başında bulunan Emin Bey, bu teşekkülün bir mümessili olarak, İran'a gidip Tahran'da neşrettiği «İran-ı Nev» gazetesi vasıtasıyla bu sefer orada Rus sömürgeciliğine karşı tam üç sene merhametsiz savaş yapmıştır. İran tarihçilerinin şehadetine göre, İran hürriyet hareketinde başlıbaşına bir devir teşkil eden «İran-ı Nev» gazetesi muasır fikir ve yazılarıyla memleketin tekâmülü üzerinde müsabet bir rol oynamıştır.

Rus irticainın muvakkat bir zaman için İran hürriyet hareketini bastırması üzerine Emin Bey bu sefer İstanbul'a gelerek Türkocakları ve «Türk Yurdu» vasıtasıyla engin Türk millî intibah hareketinin içerisine dalmış ve bu muhit dahilinde müstakbel millî kurtuluş mefkûresinin ilk temellerini tasarlamaştır.

1913 senesinde Azerbaycan'a dönen Mehmet Emin Resulzade artık büyük kurtuluş hareketinin bir mefkûrecisi olarak faal siyasî hayata atılmıştı. Bu defa Emin Bey iki sene önce Mehmet Ali Resulzade'nin, Abbas Kâzımzade'nin ve Taki Nakizade'nin himmet ve teşebbüsleriyle kurulan «Müsavat» partisinin ideolojik önderliğini kendi üzerine almış bulunuyordu.

«Dirilik» dergisinde ve «Açık Söz» gazetesinde kendi ifadesini bulan bu ideoloji Türk milliyet şuuruna dayanıyor ve bilcümle mahkûm Türk İllerini Rus sömürgeciliğinden kurtarmayı hedef tutuyordu. Emin Bey yalnız siyasî propaganda ile kalmıyor, parti ve hayır cemiyetleri içerisindeki çalışmaları, siyasî temasları, hitabe ve konferansları ile günü gününe mücadele ederek vaz'ettiği hedefe doğru ilerliyor, takibata uğruyor, hapse düşüyor, fakat içindeki mukaddes ateşin ilhamıyla kat'iyen yılmıyordu. Bir taraftan da mücadelenin ideolojik cephesini mütemadiyen işliyor ve genişletiyordu. Emin Bey tükenmez bir bilgi iştiyakı ile durmadan okuyor, tetkik yapıyor ve dünya hâdiselerini dikkatle takip ediyordu. O nerede bulunmuş ve nerede çalışmışsa hemen önderlik vasıfları kendi kendine tebarüz etmiştir. Onu gören ve işiten herkes hürmet ve takdir hisleriyle dolmuş, sözlerini ve fikirlerini dikkatle dinlemiş ve yolundan yürümeyi kendisine bir vazife bilmıştır.

1917 Şubat ihtilâli vuku bulunca millî ideolojinin tahakkuku için Kafkasya'da ve diğer mahkûm Türk İllerinde geniş sahalar açılmış ve Emin Bey partisinin başında kat'î savaşa atılmıştır. Her tarafta vuku bulan umumî içtimalarda Emin Bey gür sesi, talâkat ve belâgatı ile insan yığınlarını heyecanlandırıyor, Rusya'nın birliğini savunan sağcı ve solcu, yerli ve yabancı partilere şimşek gibi saldırıyor, fikir ve mantık kudretiyle onları yerden yere seriyor, her mücadelede muhakkak galip çıkıyordu. Kütleler onu hararetle ve heyecanla alkışlıyor ve tekliflerini ittifakla kabul ediyordu. O dâima kütlelerin en ateşli hatibi ve tabiî bir önderi idi.

Emin Beyin eşsiz otoritesi ve rehberlik dehâsı bilhassa 1917 senesi Kafkasya Müslümanları Kurultayında ve bilecümle Rusya Türkleri ve İslâmlarının Moskova Kongresinde belâgatle belirmiş ve onun Millî-mahallî muhtariyet tezi umumî alkışlar arasında tasvip edilmişti.

Bolşeviklerin Rusya'da iktidarı gaspetmesi üzerine artık bizzat tarihin gidişi ve hükmü ile Rus devletçiliği ile her türlü bağlar koparılmış ve bütün Rus mahkûmu kavimler gibi Azerbaycan dahi Emin Bey ve Nesip Bey'in önderliği altında bu defa Kafkasya'nın istiklâli tezini ortaya atarak kuvvetle savunmuşlardı.

1918 senesi Şubat-Mart-Nisan aylarında Tiflis'de akdi içtima eden Güney Kafkasya Seymin'deki Müslüman Fraksiyonunun başkanı sıfatıyla «Müsavat» partisi adına söylediği nutuklarda Emin Bey, Kafkasya'nın Rusya ile her nevi bağlarını fiilen ve hukuken kat'etmesini Gürcü ve Ermeni partilerine karşı hararetle müdafaa etmiş ve derhal heyet seçilerek Osmanlı Devletiyle mütareke akdini kesin surette talep etmişti.

1918 senesi Mayıs sonunda Güney Kafkasya Federasyonunun inhilâli üzerine Azerbaycan istiklâlini ilân eden Millî Şûra'nın başında yine Emin Beyi görüyoruz. Bu sıfatıyla ve hey'et-i murahhasa reisi olarak Emin Bey Osmanlı Devletiyle İstanbul'da müzakerelere giriyor ve kardeş Türk Ordusunu Azerbaycan'ın yardımına davet ediyordu.

Müstakil Azerbaycan'ın ideolojik rehberi yine o idi. Memleket mukadderatıyla ilgili esaslı meseleler Azerbaycan Parlâmentosunda müzakere edilirken «Müsavat» partisi adına hükûmete gereken istikameti veren gene o idi. Yurdumuzun Denikin tehdidine marûz kaldığı kritik anlarda Azerbaycan Hükûmetinin başında bulunan dirayetli devlet adamı Fethali Han Hoylu'nun isabetli siyaseti ve «Müsavat» partisinin metin tavrı neticesinde memleket büyük bir tehlikeden kurtulabilmişti. Fakat, beynelmilel çok daha nazik ve karışık şartlar dahilinde, 1920 senesi Nisanında memlekete saldıran bolşevik sürüleri karşısında Parlâmento'daki partiler ve gruplar arasında millî birliği muhafaza etmek maalesef mümkün olmadı ve başta Emin Bey olmak üzere «Müsavat» partisinin şiddetli muhalefetine rağmen millî mukavemet cephesi dağıldı ve yıkıldı. Bunun üzerine memleketi istilâ eden Rus ordusu umumî bir tenkil ve imha politikasına başladı. Tabii, yine herkesten önce takip edilen ve kurşuna dizilen «Müsavatçı» münevverlerdi. Partinin önderi Emin Bey o sıralarda saklandığı Lahiç dağlarında yakalanmış ve bir müddet Çeka bodrumlarında kaldıktan sonra Moskova'ya gönderilmişti. Buradan 1922 senesinde partili arkadaşlarının faal yardımıyla dışarıya çıkmaya muvaffak olan Mehmet Emin Resulzade, Finlândiya üzerinden İstanbul'a gelerek, memleket haklarını müdafa etmek üzere, her zamanki heyecanı ile yeniden neşriyata başlamıştı. Bu seferki neşriyatının hedefi Azerbaycan İstiklâl dâvasını me-

denî dünyaya tanıtmak ve benimsetmektir. Emin Beyin yürüttüğü dâvâ Azerbaycan'a münhasır kalmayıp diğer mahkûm Türk İllerinin haklarını da her vesile ile savunuyordu. Bir sürü gazete, dergi, kitap ve risale şeklinde İstanbul'da yapılan bu neşriyat sonradan Paris, Berlin ve Varşova'da daha geniş ölçüde devam etmişti.

Harpten önce «Promethee» cephesi ve harpten sonra da «Kafkasya İstiklâl Komitesi» ve «Paris Bloku» teşekkülleri etrafında Emin Bey memleket dâvâsını bütün dünyaya tanıtmak için azamî faaliyet göstermiştir. Emin Bey «Azerbaycan Millî Merkezi» nin kurucusu ve daimî başkanı idi.

Azerbaycan millî dâvası uğrunda yaptığı çalışmalarda Emin Beye gerek memleket dahilinde gerekse memleket haricinde kalemi, hitabeleri, konferansları ve fikirleriyle en fazla yardımda bulunmuş olanların başında şüphesiz ki Mirza Bala gelmektedir. Daha okul yaşlarında iken Mirza Bala «Açık Söz», «Basiret» ve «Azerbaycan» gazetelerinde muhtelif mevzularda yazdığı edebî, içtimaî ve siyasî yazılarla büyük bir şöhret kazanmıştı. 27 Nisan istilâsından sonra «Müsavat» partisinin önderliği altında kurulan ve bütün ülkeyi kaplayan millî mukavemet hareketinin başı ve ruhu yine Mirza Bala idi. Muhaceret hayatında Emin Beyden sonra Azerbaycan istiklâl dâvâsına Mirza Bala kadar yazıları, eserleri, hitabe ve konferanslarıyla hizmette bulunmuş bir ikincisi bulunamaz. Hele «Müsavat» partisinin ideolojisini onun kadar derin bir tahlile tâbi tutmuş ikinci bir yazarımız yoktur. Emin Beyden sonra partinin önderliğini de kendi üzerine almış bulunan Mirza Bala bu ağır vazifesini ömrünün sonuna kadar dirayet ve liyakatla ifa etmiştir. Münih'deki «Tetkik Enstitüsünde» ilmî heyet başkanı sıfatıyla yaptığı çalışmalar ve «Dergi» mecmuasında neşrettiği derin vukuf neticesi yazılar herkesin takdir ve sitayişine mazhar olmuştur.

Her iki büyük önderimiz bütün hayatlarını millî dâvâyâ ferâgatle vakfederek tarihimizde unutulmaz bir iz bırakmışlardır. Bunun içindir ki onları dâima anmakla ve izlerinden yürümele vatanî vazifemizi yapmış oluyoruz. Azerbaycan Türklüğü durdukça onların şanlı isimleri her daim hürmet ve minnetle zikredilecek ve izlerinden yürüyenlerin sayısı arttıkça artacaktır.

Nur içinde yatsınlar!

# Azerbaycan istiklâl Savaşından Sahneler

(Geçen sayıdan devam)

A. Vahap YURTSEVER

Yine Merkez Hapishanesinde öğrendiğimize göre, aynı sene içinde Azerbaycan din adamlarından müteşekkil bir grup, Sovyet Hükûmeti aleyhinde propaganda faaliyetine girişmiş olmakla itham edilerek kısmen idâm ve kısmen de Rusya mecburî iş kamplarına sürülmek suretiyle tasfiye edilmişti. Bu grubun kanlı tasfiyesi bizim Bakü Merkez Hapishanesine getirilmemizden evvel vuku bulmuştu. Anlatıldığına göre, grubun başında Bakü'nün tanınmış din adamlarından merhum Şeyh Gani duruyormuş. Bu grup mensupları aralarında gerçek mânasiyle bir teşkilât kurmuş değillerdi. Sadece Şeyh Gani'nin evinde arada sırada hususî mahiyette toplanarak memleket meseleleri ve o arada bilhassa İslâm dininin marûz kaldığı korkunç takibat hakkında fikir teatisinde bulunuyorlarmış. Fiilî hiçbir harekete geçmiş değillerdi. Fakat, sadece bu sessiz toplanmalar ve görüşmeler kendilerini ölüme ve sürgüne götürmeye kâfi gelmişti. İçlerinde eski tüccardan bazı kimseler ve o meyanda Taki Seferaliyef'de varmış.

Ahund Şeyh Gani Bakü din adamları arasında eskidenberi oldukça faal bir rol oynamakta idi. Karakteri itibariyle atılgan ve cesurdu. Korkunun ne olduğunu bilmezdi. Merhum Beşir bey Aşurbeyli'nin 1917 senesinde eski öğretmenlerden Sultan Mecit Ganizade, Mir Yakup Mir Mehdizade ve Heybetkulu Mehmetzade ile birlikte kurduğu «Rusya'da Müslümanlık Fırkası» na o da sonradan intisap etmişti. Başlıca surette din adamlarına dayanan bu fırka görüş ve düşüncüsü itibariyle «Müsavat» partisine şiddetle muhalifti. Hattâ denebilir ki «Müsavat» partisinin ileri ve modern ideolojisine mâni olmak için bu parti tezelden vücuda getirilmişti. Mefkûresi itibariyle panislamist ve her türlü sosyal reform hareketine muhalifti. Sonradan «İttihad-ı İslâm» ve «İttihad» ismini almış bulunan bu parti 1917 den 27 Nisan 1920 senesine kadar dâima yol ve taktik değiştirerek «Müsavat» partisinin karşısına çıkmış ve onu iktidardan devirmek için memlekte düşman kuvvetlerle bile bazan işbirliği yapmıştı.

Şeyh Gani bu partinin aktif âzâlarından biri idi. 1917-1918 senelerinde

yapılan umumî mitinglerde sıklıkla karşımıza çıkar ve şiddetle mücadele ederdi. Bu mitinglerden Taza-Pir camiinde yapılan bir seçim toplantısını iyice hatırlıyorum. Cami hıncahınç dolmuştu. Emin Bey «Müsavat» partisinin seçim programını izah ediyordu. Bu arada hatibin sözünü keserek minbere çıkan Şeyh Gani: «Siz dini devletten ayırmak, daha doğrusu rafa koymak istiyorsunuz. Buna imkân yoktur. Hayatımızın her cephesi din umdelerine göre tanzim ve ona göre idare edilmelidir.» demişti. Bu iddiaya karşı Emin Bey «Müsavat»'ın lâiklik tezini müsbet delillerle izah ederken, toplantının başkanı mevkiinde bulunan Şeyh Gani hatibin konuşmasına imkân vermemişti. Bunun üzerine «Söz hürriyetinin bulunmadığı bir toplantıda bizim kalmamıza mahal yoktur» diyen Emin Bey camii terk etmek istemişse de etrafını çeviren silâhlı parti kabadayıları kapıdan çıkmasına müsaade etmemişlerdi. Bu durum üzerine iki taraf arasında kanlı çatışmaların çıkması hiç de ihtimal dışında değildi. Fakat, durumu takdir eden Beşir Bey olgunca hareket ederek Emin Beyin etrafını çeviren kabadayıları dağıtmaya muvaffak olmuş ve bizim toplantıyı terk etmemizi mümkün kılmişti.

İstilâdan sonra, «Müsavat» aleyhtarları hareketleri ile hem kendilerine ve hem memlekete nekadar zarar vermiş olduklarını idrâk eden bir çok «İttihatçılar» arasında Şeyh Gani'nin de bulunduğu şüphesizdir. Tarihin ve mukadderatın çelik mantığı onu «Müsavatçılar» la birlikte aynı istilâ rejimi-

nin mengenesi arasına sokmuştu. Söylenişine göre, Bakü Merkez Hapishanesinde yine herkesten fazla onu sayan ve ağırlayan, talihin korkunç pençesi altında teskin eden «Müsavatçılar» olmuşlardı. Bize anlattıklarına göre, Şeyh Gani hapishanede bulunduğu müddetçe beş vakit namazını mahpuslarla birlikte ve onlara imamlık yaparak kılmıştır. Kendilerine memleket ve din meselelerinde her türlü takibata rağmen metanet ve istikamet tavsiye etmiş, dertleri ve durumlarıyla yakından alâkadar olmuştur. İdâma götürülmezden evvel cellâtlardan mühlet isteyerek yine mahpuslarla birlikte iki re'kat namaz kılmış ve hepsi ile ağlaşarak öpülmüş ve vedalaşmıştır. Kendisinden sonra bütün hapishanede yerli ve yabancı herkes üzerinde iyi bir intiba bırakmıştı.

Hapishaneden hergün kafilelerle Rusya'ya sürgünler yapılıyordu. Sürgüne gidenlerin ekserisi mecburî kolhoz hareketine mukavemet eden köylülerdi. Bütün hayatları boyunca memleket dışına çıkmamış bu zavallı ve ekseriyâ cahil insanları Sibiryâ'nın buzlu çöllerinde korkunç bir akibet bekliyordu. Çoluk çocukları da köyde açlıktan ölmeye mahkûmdu. Dertlerini dinleyen yoktu. Sovyet idaresi onları toptan imhaya kararlı idi. Başlarına Sibiryâ'da neler geleceğini pek iyi bildikleri için zavallı köylüler sürülme zamanını mümkün mertebe geciktirmek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlardı. Meselâ, kafileden geri kalmak için bazı muzır ilâçlar alarak veya doktorlara ve hastabakıcılara para mukabilinde iğne yaptırarak haftalarca hasta düşüyor-

lardı. Fakat, yalnız elden ve ayaktan büsbütün düşenler bir müddet için doktor raporu üzerine geri bırakılıyor, az çok hareket kabiliyeti olanlar ise hastalıkları ne olursa olsun süngü gücü ile yola çıkarılıyorlardı.

Sonbahar günlerinden bir gün gardiyan gelerek bize yola çıkmak için hazır olmamızı söyledi. Hemen hapishane müdürlüğüne başvurarak ailelerimizle görüşme talebinde bulunduk. Evimize bir vasıta ile haber saldık. Onlar da görüşme isteğinde bulundular. Öğle üzeri yine çoluk çocukların ve kadınların gözyaşlarıyla dolu hazin bir görüşme yaptık. Bize nereye gönderileceğimizi soruyorlardı. Halbuki bizim hiç birşeyden haberimiz yoktu. Hakkımızda yeni bir karar verildiği hususunda bize en ufak bir imâda bulunmamışlardı. Yine meçhul bir istikamete doğru gözü bağlı gidecektik. Alinyazımızın ne olacağı büsbütün karanlıktı.

Ailelerimiz bize çamaşır ve yatak takımı getirmişti. Ben sürgün seferine dâima hafif bir yükü çıkmayı tercih ederdim. Çünkü geçtiğimiz muhtelif şehirler içerisindeki yürüyüşümüzde bütün eşyalarımızı sırtımızda taşımaya mecbur ediliyorduk. Nadiren kendi paramızla eşyalarımızı taşımak için araba kiralayabiliyorduk. Trene eşyaları götürmek ve yerleştirmek işi yine bize düşüyordu. Onun içindir ki ben hemen dâima ufak birer yastık, döşek ve battaniye ile yola çıkardım. Rusya'nın şiddetli soğuklarında bu çok tehlikeli bir işti. Fakat yol meşekkatlarını göz önüne

olarak başka türlü hareket edemiyordum. Halbuki, arkadaşım Kerbelâyı Veli daha yaşlı ve ihtiyatlı bulunduğu için her türlü ihtimali düşünerek mümkün merteye yola hazırlıklı çıkıyordu ve bu arada hiç sezdirmeden benim de ihtiyaçlarımı düşünüyordu. İşte beni kurtaran ve koruyan da arkadaşımın bu derin ve samimî ilgisi idi. Fakat, onun sürgün seferinde bir meziyeti vardı. Vücutten hemen her zaman rahatsız bulunduğu ve üstelik romatizmadan muztarip olduğu için onun eşyalarını nakletmek için kafile muhafız komutanını hususî bir araba kiralamak mecburiyetinde kalıyordu. Biz de bu fırsattan istifade ederek bazı kere eşyalarımızı sırtımızda taşımak külfetinden kurtulabiliyorduk. Tabii, yine araba kirasını bütün sürgün yolcuları aramızda taksim ederek ödüyorduk.

G. P. U. muhafız kıt'asının sıkı nezareti altında uzun bir kafile halinde yola çıkıyorduk. Kafile içerisinde çoğunluğu kolhoz teşkilâtına karşı mücadele etmiş Azerbaycan köylüleri teşkil ediyordu. Geri kalanı siyasî suçlulardan veya suistimal ile itham edilen eski Sovyet memurlarından ibaretti. Bu sefer etrafımızı bir sürü polis köpekleri ile çevirmişlerdi. Mükemmel surette yetiştirilen bu köpekler dışarıdan sürgün kafilesine kimseyi yanaştırmıyorlardı. Herhalde bizim ne kadar koyu Sovyet düşmanı olduğumuzu köpeklere de sezdirmişlerdi ki alev alev yanan gözlerini bizden bir dakika bile ayırmıyorlardı. Ufacık bir kaçış teşebbüsünde hemen mahpusun üzerine saldırarak ısırıyor-

lardı. Lâtife etmesini her zaman itiyat edinmiş bulunan arkadaşım Kerbelâyı Veli: «Bak, Vahap, hürmetimiz artmış, bu sefer bizi köpeklerle uğurluyorlar» demişti.

Yine meşhur «Stalpin» hapishane vagonlarına bizleri yerleştirerek yola çıkardılar. Vladikafkaz şehri civarından geçerken kafileye bir kaç kişi daha ilâve ettiler. Bunlardan biri yaşlı bir rus, ikincisi boylu boslu, gürbüz ve sağlam genç bir İnguştu. Rus alelade bir marangozmuş. İnguş'a gelince o kendi köyünde medrese hocası imiş. Ana dilinden ve arapçadan başka bir lisan bilmiyordu. Arkadaşımınla beraber kendisi ile arapça görüşüyorduk. Sovyet rejiminde bilûmum medreseler kapatılmış olduğu için o gizlice evinde şeriat dersleri okutuyormuş. Sovyet kanunlarına bu suretle karşı geldiği için, kendi anlattığına göre, daha önce bir kere üç sene sürgüne mahkûm edilerek Ejderhan (Astrahan) şehrinde ikamete mecbur edilmiştir. Fakat, bir kolayını bularak, aradan bir kaç ay geçtikten sonra trene atılarak köyüne dönmüş ve tekrar evinde din tedrisatına başlamış. Bu şekilde iki sene köyünden ayrılmadan bir yandan tarım işleriyle meşgul olmuş, öte yandan da tedrisatına devam etmiştir. İnguşlar arasında muhbir ve casus diye kimse bulunmadığı için kendisini Sovyet makamlarına ihbar eden de olmamıştır. Bizzat komünist İnguşlar bile kendisini korumuşlardır. Fakat, günün birinde patates mahsulünü satmak üzere Vladikafkaz

şehir pazarına indiği zaman kendisini tanıyan Osetinlerden birisi hemen G.P.U. memurlarına haber salmıştır. Bunun üzerine her taraftan akın eden çekistler bizim İnguşu güpegündüz pazarın ortasında yakalamış ve G.P.U. idaresine götürmüşlerdir. Atı, arabası pazarın ortasında kalmıştır. G.P.U. ca hüviyeti tesbit olunduktan sonra ilk sürgün kafilesiyle bu defa Urallara sevk edilmek üzere yeniden üç seneye mahkûm edilmiş ve bizim kafileye iltihak ettirilmiştir. Ailesinin ve köy halkının kendisinden haberleri yoktu. Sürgüne gidebilmek için herhangi bir hazırlık görmüş değildi. Adetâ yaz elbisesi ile Rusya'nın şimaline gidiyordu. Fakat, kendisinde hüznün ve kederden iz bile yoktu. Gayet iyimserdi ve kendisine güveniyordu. Nasıl olsa yine kaçacağım, bu sefer köyden hiç çıkmıyacağım, diyordu. Vücudu ve görünüşü son derece heybetli idi. Rusluğa karşı sönmez bir husumet besliyordu. Hoş sohbetti. Arapçası gayet kuvvetli idi. Bize iyi yol arkadaşlığı yapacağı her halinden belli idi. Biz de onu bir kardeş gibi bağrımıza basmış ve elimizdeki bütün maddî imkânlarla himaye etmeğe karar vermiştik. Yolun muayyen bir noktasına kadar beraber gidecek, sonradan biribirimizden ayrılacaktık. Bu ayrılığa daha başlangıçtan itibaren o da biz de çok üzülüyorduk. Keşke sürgün hayatımızı beraber geçirebilseydik diye düşünüyorduk.

(Devam edecek)

# 27 Nisan 1920'de Azerbaycan Harbiye Mektebinin Durumu

*Ejder KURTULAN*

Henüz mezun olmuştuk, Mülâzimievvel rütbesiyle. Ve bunu kutlamak için o geceyi seçmişlerdi nedense. 15 - 20 zabitten ibaretti grubumuz.

Arkadaşlardan Cafer Caferî'nin evine toplanmıştık. Tadını çıkarmak için. Gecenin geç saatlerinde eve döndüm ki annem merakla beni bekliyordu:

— «Amcan Muhtar (1) seni bir kaç defa aradı», dedi, telâşlı telâşlı.

Kapkaranlık bir geceydi; aysız bir gece; sıkıntılı bir gece... Ortaboylu idi, geniş omuzları vardı amcamın. Sesi metin olduğu kadar âmirane ve sertti.

— «Kardeşoğlu», diye, söze başladı. Bu defa sesinde bir titreklik, boğazında bir kahır seziliyordu. Bu beni irkitti. Ağır ağır anlattı. Her şey bitmişti.

O karanlık gece 27 Nisan'ı 28'e bağlayan geceydi 1920 nin. Amcamı bırakıp, koşarak evden uzaklaştım.

Köşeden geçen bir faytona atladım. «Harbiye Mektebi» diye bağırdım. Ses bir tuhaf çıkmıştı hançeremden.

Faytoncu: — «Orası ermeni mahallesidir, gidemem» — diye, direndi. Parasını ödeyip elimdeki Nagan'ı sırtına dayadım.

«Gidersin!» dedim.

Artık herşey yapabiliyordum, diye, bir düşünce vardı içimde. Gitmezse, öldürecektim onu belki de. Amcamın anlattığına göre «Yardım Alay» kumandanının ihanetine uğramıştık.

Düşünce kuvvetim durgunlaşmıştı, «İhanete uğradık», diye, sayıklıyordu aklım. Başka bir şey düşünemiyordum. Hiç.

«İhanete uğradık!»

Gençtim, daha 20 sindeydim. İstiklâl mücadeleleri içinde büyümüştüm, 1918 Mart katliâm günlerinde sayısız kurbanlar vermiştik. 15 Eylül zafer mücadelesiyle yoğrulmuştu vücudum. 28 Mayıs saadetiyle dalgalanan mukaddes üç renkli bayrağımızın altında gölgelenmek saadetini tadmıştım. Hürriyetin ne olduğunu öğrenmiştim.

Ellerime kelepçe vurulacaksa, dünyayı bile yıkmayı mübah biliyordum. Parlâmento binasının önünden geçtik. Oturum salonunun elektiriği açık, kapıda Rus bayraklı bir siyah otomobil. Kalbim patlayacağına çarpıyor. Yanaklarım gözyaşından ıslanmıştı. Mektebe geldim. Nöbetçi zabıt mülâzım Hüseyin Vezirov uyuyordu. Uyandırıp Harbiye Mektebi Müdürü General Konstantin Davidoviç Çiheidze ile görüşmek istediğimi söyledim.

Odadan ayrılırken karşımıza çıkan 5. Piyade Bakü Alayı zabitlerinden mülâzım Mutallib'in elinde büyükçe kapalı balmumlu bir zarf vardı. «General için», dedi yavaşça. Ben de «demek doğrudur» diye mırıldandım.

Mutallib: — «Heyecanlı müzakereler geçti Parlâmentoda, Mehmet Emin Beyin, kızıl Rus ordusunun vatana girmesini şiddetli itirâzına karşı, General Ali Ağa Şihlinskiy tarafından kendisi ölümle tehdit edildi...»

Muttalib sustu, teessür ve ıztırâp bizde ayakta duracak hal bırakmamıştı. Ağladık!...

Mektubu general metanetle okudu. Sonra beni dinledi. Yardım Alayı kumandanının ihanetini arzettim. Hemen «Silâh başına» emrini nöbetçi zabite verdi. Mülâzım Mutallibe «gidebilirsiniz» dedikten sonra beni alıkoydu.

Bizden başka mektepte zabıt yoktu. Takım çavuşları onların vazifelerini görecektlerdi. İki «Maksim» ve bir «Goggis» makineli tüfekleri binanın damına ve katların şimal ve şark taraflarına doğru yerleştirildi.

Sabaha doğru yeni mezun olanlar büyük telâşla mektebe gelmeğe başladılar.

28 Nisan 1920.

General K. D. Çiheidze ile odasındayız. Ne kadar yorgun ve üzgün olduğumu fark etmişti ki, bana sigara ikram etti, almaktan çekindimse de ısrar etti, aldım. Masasına doğru yürürken mırıldanırcasına «Tehlikesiz bir iş değil bu; biliyor musun?» Ve 2 - 3 defa aynı cümleyi tekrarlar ken düşündü.

«Fakat. Acabâ, bu tehlikeli vazifeyi başka birisine verseydim...» dedi ve ilâve etti: «— Siz yerlisiniz, çabuk tanınırsınız!» Halbuki, benim halimden bütün mevcudiyetimle onun emirlerine itaat edeceğim belliydi.

«Ne bahasına olursa olsun Harbiye Nazırı Orgeneral Samet Paşa Mihmandarli ile temasa geçmek gerekir. Kendisine hepimizin son damla kanımıza kadar düşmana karşı çarpışmağa hazır olduğumuzu arzedecek, zabitlerimizin apoleti hakkında emirlerini beklediğimizi açıklıyacaksın».

Aldığım emirleri olduğu gibi, askerî usule göre tekrarladım.

Generalin emrine göre maiyetime bir subay arkadaş almalydım.

Generalden ayrılır ayrılmaz, iyi bir tesadüf eseri olarak çok samimi bir arkadaş mülâzım Mustafa Hüseyinhanli'ye rasladım. Meseleyi kısaca ona anlattım, o da memnuniyetle kabul etti. Beraber sivil elbise tedarikine koyulduk. Kapıcı Rusun deri ceketini ben ve İranlı göpçü hademenin elbisesini de Mustafa giydi, sonra bu acayip kıyafetle Generalin odasına girdik.

Yolda bolşevikler tarafından tanınırsak linç olma ihtimali dolayısıyla, silâhsız gitmemizi tavsiye etmişti General. Onu ikna ettikten sonra silâhlı gitmemize müsaade etti ve biz de ayrıldık. Harbiye Mektebi binasıyla Harbiye Nezareti ve Genel Kurmay'ın arası yakın değildi, epiyce yürüyecek idik. Bütün bu yol boyunca silâhlı kalabalık içinden geçip gitmeliydik. Bu kalabalığı zorlayarak bir an evvel Genel Kurmay binasına yanaşmak istiyoruz. Bir kaç defa bizi terslediler. Fakat, biz bütün bu hakaretlere göz yummak mecburiyetinde idik. Ermeni mahallesi idi burası.

Genel Kurmay binasının önünde silâhlı ve hep göğüslerine bolşevik işareti olan kırmızı rozetler takmış rus ve ermeniler kaynaşmakta idiler. Genel Kurmayın giriş kapısında çift nöbetçi askerlerle yan yana rus-ermenî bolşevik tüfekçileri duruyordu. Hâdisesiz içeriye girmek imkânı yok gibi idi. Fakat, ne olursa olsun girecektik.

Mustafa daha fazla atılgan idi. Ona binaen Generalin tenbih ettiklerini sık sık hatırlatıyordum ona. Genel Kurmay binasının önünde içeriye girmek için fırsat kolluyorduk.

Hızır gibi yardımımıza yetişen iyi tanıdığım çavuş Ahundzade Nasrullah, Genel Kurmayın demir kapısından çıkarken bize yaklaştı. Çavuş Ahundzadenin nöbetçi âmiri, değiştirici yardımıyla, bizi içeriye almak imkânını sağlamış oldu. İçeriye daldıktan sonra rahat bir nefes aldık! Üst kata çıkar çıkmaz zabıtlar bizi yabancı sanarak çevirdiler. Kimi tabanca kimi kısa topçu tüfeğiyle silâhlıydı.

Yabancı olmadığımızı ispat için Genel Kurmayın Topograf şubesine gitmemiz icap etti. Binbaşı Nasrullah Rızabeyli bizi bu acayip kıyafetle görünce bir an için şaşırıldı, sonra yekdiğerimize sarıldık...

Şimdi Genel Kurmay zabıtları dışarı çıkmış, odada General İbrahim Ağa Vekiloğlu ile biz baş başayız. General Çiheidze tarafından vazifelendirilmiş olduğumuz hakkında İbrahim Paşaya izahat verdim...

Nasrullah bey bizi nöbetçi generalin odasına götürdü. General Hamit Paşa Kaydabaşı'yı bulamayınca yaveriyle görüştük. Kim olduğumuzu ve gelişimizin sebebini öğrendikten sonra, telefoncu Seyit Rızazade Mir Bağırı (2) çağırttı ve talimat verdi. Biraz sonra Mustafa ile beraber telefon odasındaydık.

General Çiheidze tarafından gelmiş olduğumuzu söylerken Muhterem Or-general Samet Paşa Mihmandarlı bizim kim olduğumuzu sordular. Her ikimizin yeni mezun mülâzimievvel olduğumuzu, ad ve soyadlarımızı arzettikten sonra: — Konstantin Davidoviç'e benim selâmımı ve Harbiye Nazırı kaldığım müddetçe Azerbaycan Millî Ordusunda hiçbir değişiklik olmayacaktır söyleyin! dediler. Bu emri usulüne göre aynen tekrar ettim. — «Yarım saata kadar geliyorum, bekleyiniz beni!» diye ilâve ettiler.

Mir Bağır ile kucaklaşıyor ve seviniyoruz ki «Azerbaycan ordusunda hiçbir değişiklik olmayacaktır,» demek esir olmayacağız!...

Binbaşı Nasrullah Rızabeyli bizi tekrar kendi dairesine götürdü. General İbrahim Ağa Vekiloğlu'na dışarıda vuku bulan hâdiseyi arzettik: Yardım Alayı kumandanı olan eski Osmanlı zabiti idaresindeki zırhlı otomobillerin Türk bayraklarıyla süslenerek müslüman mahallelerinde dolıştıklarını, ermeni tüfekçileri tarafından zabıt arkadaşlarımızın hiç sebepsiz Harbiye Mektebine gelirken sokaklardan alınıp götürüldüklerini v.s. anlatırken ihtiyar general Vekiloğlu göz yaşlarını saklayamadı, ağladı.

Ayrılmadan önce Genel Kurmaydaki hâdiseleri de bize binbaşı Nasrullah Rızabeyli haber verdi:

1 — Kamber Ali Akberoğlu isminde bir zabitimiz ermeniler için casusluk yaptığından dolayı orada tevkif edilmiş.

2 — 24 saatten fazla nöbette bulunan 5. Piyade Bakû Alayından bir nöbetçi bölüğü hâlâ nöbete devam ediyormuş.

3 — Asker ve Genel Kurmay personeli dün gecedenberi yemek yememişlermiş.

4 — Harp gemilerimizdeki topların ağzını Harbiye Mektebi ile Harbiye Nezareti binasına doğru çevirmişler.

5 — Harbiye Nazırı Samet Paşa Mihmandarlı'nın evine bolşevikler tarafından atılan iki bomba neticesinde her iki nöbetçi askerimiz ağır surette yaralanmıştı. Bâzı ufak tefek hâdiseleri atlattıktan sonra nihayet mektebe döndük.

Harbiye Nazırımın gelişini yarım saat değil bir saat bekledik. Fazla kalamazdık orada. General Çiheidze'nin yanına gelince, Harbiye Nazırımın selâmlarını ve emrini tebliğ ettik. Teşekkür etti. Memnun görünüyordu zahiren.

(Devam edecek)

1. Gence isyanı dolayısıyla Bakû'de (Kum-Zire adasında) bolşevikler tarafından ilk kurşuna dizilen şehitlerimizdendir.

2. Gizli Askerî Teşkilâtımıza mensup olup 21 Mart 1927 de Bakû G.P.U. su tarafından şehit edilmiştir.

# Kaçak Deliali

(Geçen sayıdan devam)

Naki KEYKURUN

## Deliali ile Nasıl Tanıştım

Deliali on yıl süren kaçaklık ve koçaklığı ile kendisini herkese sevdirdiği gibi beni de hayran etmişti. Yıl 1904. Talebeyim. Deliali'nin resmini görmenin imkânı yok, kendisini nasıl göreyim diye gece gündüz düşünüyordum. Deliali'nin köylerde gizli olarak dolaştığını öğrendim. O yalnız düğünlerde halk arasına çıkıyordu. Birkaç köy düğününe gittim, fakat nasip olmadı, sağa, sola başvururdum, evimize gelen köy ağalarına yalvarıyordum, isteğimi bilmeyen kalmadı. Bir gün dayımın oğlu Rıza bana: «Sana bir sır vereceğim, kimseye söyleme!» dedi. Söz verdim, «bak» dedi, «Babam seni benden çok seviyor, sen babamı zorla, babam dâima kaçaklarla görüşüyor, belki seni de görüşür.» Çok sevindim, Rıza'ya teşekkür ettim. O akşam dayıma gittim, yemekten sonra: Dayı, siz ara sıra üç, dört gün şehirden kayboluyorsunuz, nereye gidiyorsunuz? Diye sordum. Cevap verdi: «Köylerde işim oluyor.» Niçin sorduğumu öğrenmek istedi. Ben de: Dayı, sizden bir ricam vardır, ben gece gündüz Deliali'yi nasıl görebilirim diye düşünüyorum, ne olur beni ona götür, dedim. Kabul etti.

«Sen artık çocuk değilsin, kocaman delikanlı oldun, merak etme bir gün seni yazın yaylaya götürürüm, orada görürsün.» dedi. Sevinerek evimize döndüm, artık Nisan ayının sonu gelmişti, yaz yaklaşıyordu, bir gün akşam üzeri dayım bize geldi: «Yiğenim, dedi,

İmam türbesini ziyaret etmek istiyorum, birer at binip gideyim!» Ben nemen uşaklara iki at hazırlanmasını söyledim. Hazırlandık. Gence şehrinde üç kilometre mesafede olan türbeye gittik, oradan buradan konuşuyorduk, birde ne göreyim, dış kapıdan içeriye yirmiye kadar silâhlı süvariler girdiler, dayım ile görüştüler, dayım beni göstererek, sizi çok görmek isteyen yeğenim Naki, dedi.

Görüştük, bunlardan yarısı benim yanımda kaldılar, diğer yarısı türbeye girdiler, sandukayı ziyaret ettiler, döndükten sonra diğer yarısı ziyarete girdiler.

Deliali benim ile konuştu, bana sualler verdi, hepsine dikkatle cevap veriyordum, sonra, Ali dayı, dedim, amma da çok Rus öldürmüştünüz! «Nereden bildin?» diye sordu. Rus mezarlığına gitmiştim, sıra ile yüzlerce Rus mezarı, hepsinde «Razboynik Deliali tarafından katledilmiş» diye yazılmış, aralarında albaydan nefere kadar her rütbeden vardı. Ben Ruslara çok kızıyorum, onlar size «Razboynik» diyorlar. «Razboynik»: Çapuleu, soyguncu, demektir, halbuki siz kaçaksınız, Rus'un kanunundan kaçmışsınız, onları red etmişsiniz, kaçak demek şerefli insan demektir, cevabını verdim. Deliali beni çok sevdi, el sıktık, beni yazın yaylaya misafir davet etti. Ve hediye olarak bana bir tabanca verdi. Bu tabanca size lâzım olmaz mı? dedim. Hayır, Ruslar bize tabanca menzili kadar yaklaşamaz-

lar! dedi. Ayrıldık. Sevinç içinde idim, Deliali ile görüştüğüm gün mes'ut günlerimdir! Bu görüşmemizden 1,5 ay geçmişti, okullar yaz tatiline başlamıştı, ben serbest olmuştum, dayıma, ne zaman yaylaya Delialiy'e misafir gideceğiz, diye soruyordum. Dayım dedi ki: «Birkaç gün sonra Ali'nin kızkardeşi Zeynep hanımın oğlu Zeynelabidin'in düğününe beraber gideceğiz, Deliali'yi orada görürsün!»

### ZEYNELÂBİDİN'İN DÜĞÜNÜ

Dayım ile beraber uzun yayla seferine çıktık, iki gün yolculuktan sonra Koşkar dağına kuş uçmaz, kervan geçmez, Rus ayağı değmez bir yerine vardık. Düğünün ikinci günü idi, âşıklar saz çalıyorlar, zurna var kuvveti ile ötüyor, misafirleri karşılıyorlardı. Bizi Zeynep hanım ile eğlu karşıladı, sağ elimiz ile el sıkıyoruz, sol elimizle zurnacılar para dağıtıyoruz. El âşıkları saz ile oyun havaları çalıyor, diğer taraftan misafirlerle selâmlaşıyorduk. Deliali bizlerle el sıkışıyor, oradaki kaçak destelerini bize takdim ediyordu: Mingeci vir kaçağı Meydanali destesi, Karabağ kaçağı Muhtar destesi, Gence'den genç Naki destesi, Hulufu Meşet-yolcu destesi, Kabaktepeli Hallimehrali destesi, Tavuzlu Karabirçekoğlu Tanrı-verdi destesi, Eldar'dan Amirahmet destesi, İrevan'dan Hevil destesi, Karyagin'den Süleyman destesi, Kazak'tan Alaybey destesi, Şeki'den Cevat destesi. Hep ayakta görüşüyoruz, tanışıyoruz. Deliali kaçaklara beni, kaçaklar aşığı Naki diye takdim etti, bana da: «Yiğenim, görür müsün, halkımızdan tanımadığın ne kadar kaçak vardır, sen yalnız beni biliyordun! Tahminime göre, orada dört yüze yakın kaçak vardı.

Bir tarafta yirmiye kadar kadın sağta «fetir» pişiriyorlar, diğer tarafta birkaç erkek koyunları kesip, soyup, parçalayıp, etlerini kazanlara dolduruyor, yemek hazırlıyorlardı. Birkaç yüz kaçağın bir arada yemek yemeleri bir alem idi:

Herkese birer tabak ve birer fetir vermişlerdi, misafirler sıra olmuşlardı. Birer birer kazanlara yanaşıyor, ahçılar tabakları yemekle dolduruyorlardı. Kaçaklar yemeklerini neş'e ve zevk içinde yiyorlardı, yemek bittikten sonra ellerini çeşmede yıkadılar, bir aralık oyun başladı, oyuna herkes iştirâk etti, akşama ayrıca yemek sofrası kuruldu. Yüzlere kaçak misafir, gece düğün evinde kaldılar, düğün evi iki değeden ibaret idi, kadınlar için de ayrıca bir değe vardı, bir de misafir değesi kurulmuştu, ensiz, uzunca salonu andıran ve içerisine çokça insan alabilen, burası halılar ile döşenmişti. Bu değeler geceleri lâmba vasıtası ile ışıklandırılıyor, dışarı ise ay ışığı ile gündüz gibi aydınlık idi, her taraf yeşillik idi, toz namına bir şey yoktu, yıldızlar da pırıl pırıl yanıyordu. Salon vazifesini gören uzun degede iki sıra halinde misafirlerin ileri gelenleri oturuyorlardı, ben de dayımla orada idik. Ortadaki açık yerde iki el âşığı bir baştan bir başa yan yana ellerinde sazlar, Köroğlundan, Aslı-Kerem'den hikâyeler anlatıyorlar, ve sırası geldikçe, «Sazı eline aldı Kerem, bakalım ne diyor» diyerek, şiirler okuyorlardı, bazen Kerem'in bazen de Aslı'nın dilinden yanıklı şiirler okurlardı.

Salon - değenin dışında kalanlar, değenin yan keçelerini kaldırıp, içerisini seyrediyorlardı ve âşıkları dinliyorlardı. Şarkılı eğlence geç vakite kadar uza-

di. Kaçakların deste başları ve şehirli misafirler salon - degede yatıyorlardı. Dayımla Deliali ve bana, ayrı ufak bir değe hazırlamışlardı. Dayıma «bu kadar misafir nereye sığacak?» diye sordum, güldü, çık biraz etrafı seyret, dedi, dışarı çıktım, mehtap etrafı adeta gündüz gibi aydınlatmıştı. Etrafa bakındım, yavı (İdiş) atları kuzu gibi sessiz, iki ağaç arasına iki uzun ip gerilmiş, yavılar iplere bağlanmış. Her kaçak çerkez eğerini başının altına koymuş, yamçılarının yarısını altına, yarısını üzerine örtmüş, hepsi tatlı uykuda, salon - degedekiler de öyle. Yalnız ayakta bir bekçi var, tüfeği elinde dolaşmakta, asıl bekçiler ise köpeklerdir, ancak onların havlamaları boşuna olabilir diye bekçi dolaşmakta.

Uyuyan kaçaklar yalnız bekçinin işareti ile yerlerinden fırlarlar. Sabah oluyor, herkes çeşme başına koşarak yıkıyor, bunu müteakip bir tabak içerisinde tulum peyniri ve bir fetir ikram ediliyor. Sabah kahvaltısından sonra neş'e ile otuz kadar delikanlı atlarına biniyorlar, önümüzdeki tepeye tırmanıyorlar ve tepenin başından iniş aşağı atlarını son hızla bırakıyorlar, oldukça tehlikeli bir hareket bu. Niçin iniş aşağı at seğirtiyorsunuz, diye, kendilerine sordum. «Atın ön bacaklarının sağlam olup olmadığını deniyoruz» diye cevap verdiler ve şunu ilâve ettiler: «Bak, orada bir at başı aşağı gelirken düştü, işte o at kaçak atı olamaz, değiştirmelidir, bereket versin ki sahibine bir şey olmadı, bazen tecrübe esnasında at ta, sahibi de ölüyor, eh ne yapalım kaçak atı sağlam olmalıdır!» Dönüyoruz düğün evine, biraz geçtikten sonra sür'atle bir süvari geliyor, telâşla, jandar-

ma alayı buradan üç kilometre kadar mesafededir, diyor. Hemen kaçaklar birkaç dakikada hazır bir vaziyette bekliyorlar. Hepsi Deliali'nin fikrini öğrenmek istiyorlar. İçlerinden biri hemen: Deliali emir versin, alayı imha edelim, bu Ruslara büyük bir ders olur! diyor. Deliali söylenenleri benim gibi duyuyor, herkes atının üzerinde, ben de fikrimi söylüyorum, eğer alayı imhaya giderseniz, ben de iştirâk ederim. Bu sırada Deliali, atının üzerinde kaçaklara hitap ederek: «Arkadaşlar, alayın durduğu yeri çok iyi bilirim, onları dört bir taraftan sarıp imha edebiliriz» diyor. Bu sırada kaçaklardan birisi: «Daha ne duruyoruz?!» Ali devam ediyor: «Aneak sonra düğün sahibi kardeşimi rahat bırakmazlar. Kardeşim Zeynebin yokluğu yalnız beni değil, evimizi, yuvamızı yıkar. Biz buradan uzaklaşalım!» diyor. Bir de baktık ki Zeynep hanım ata binmiş, tüfeği elinde, erkek sesi ile söylüyor: «Kaçaklar ve silâhlı misafirler düğünden uzaklaşsınlar, gözüken şu dağın arkasına geçsinler, geriye kalan misafirler telâş etmesinler, ben gidip alayı geri çeviririm.» Zeynep hanım gidip alaya yaklaşıyor, alay kumandanına ve kaymakama: «Siz Deliali ile karşılaşmaya başka yer bulamadınız mı ki benim düğünümü mateme çevirmek istiyorsunuz, Deliali ve arkadaşları gelişinizi öğrendiler ve hemen Koşgar dağını aşarak İrevan vilâyetine geçtiler, düğünde bulunanlar hep şehirli ve köylü misafirlerdir. Alayınız burada kalsın, misafir olarak buyurun düğüne». Kaymakam ve alay kumandanı Deliali'nin uzaklaşmasına inanıyorlar ve nafîle vakit zayi etmemek için Gence şehrine dönüyorlar.

Zeynep hanım, atını kan ter içinde koşturarak geliyor ve bize: «Neş'enize bakın, alay uzaklaştı!» diyor. Akşam yine aşıklarla neş'eli vakit geçiriyoruz, Zeynep hanım dayım ile bana, gelen düğün hediyelerini birer birer gösteriyor. Aman Allahım, hediyeler içerisinde neler yok, ipekli, yünlü kumaşlar, envai çeşit altın ziynetler, bilezikler, yüzükler bir değe dolusu.

Ertesi günü bir delikanlı geliyor, Zeynep hanıma yanaşiyor, bir şeyler söylüyor, Zeynep hanım, delikanlıya, olmaz diyor ve bana yaklaşarak, Deliali seni istemiş, ben gitmene razı değilim, her halde dayım da razı olmaz. Sevinç içerisinde hemen kararımı verdim, benim atımı getirsinler, ben gideceğim, dedim. Atıma bindim, Zeynep hanım ve oğlu ile vedalaştım, dayıma dönerek, hoşça kal dayı, artık ben kaçak oldum, dedim. Dayım bana, oğlum ben daha on gün buradayım, bir kaç gün kal dön, dedi. Delikanlı köylü çocuğu ile akşama kadar yol aldık, nihayet yüksek bir dağın eteğinde bir köye vardık, Deliali'nin destesi oturan eve misafir olduk. Deliali bana: «Yeğenim, biz hep dağlarda, taşlarda, ormanda, kırdan hayat geçiriyoruz, dünyadan haberimiz yok, şehirde olup bitenlerden anlatsana!» dedi. Ben onlara Kafkasya'dan anlatmaya başladım.

Evvelâ Gürcülerden bahis açtım: Gürcüler medenî bir millettir, Ruslardan fazla okumuşları var, onlardan kaçak çıkmaz. Ruslar, Gürcüleri aldatıp, Gürcü idaresini kaldırıp yerine Rus idaresini kurmuşlar. Bundan dolayı, Ruslardan Gürcüler bizler gibi nefret ederler, hep Rus devletinin çökmesini isterler ve el altından çalışıyorlar. Kafkasyada bir de Ermeni milleti var, onlar bize okadar düşman ki aleyhimize

hep Ruslarla birleşiyorlar. Şimalî Kafkasyalılar bizler gibi Türk ve İslâmdırlar, onların da kaçakları vardır, en meşhur kaçakları Zelimhandır, senelerce Rus idaresini arkasınca oynatmıştır, büyük kahramanlıklar yapmıştır, bu kahramanlıklar hakkında birkaç kitap okudum.

İslâm dünyasından, Türk alemin-den, bilhassa Türkiye'den, harplerinden uzun boylu bahsettim. Dağıstan mücahidi eşsiz kahraman Şeyh Şamil'den bildiğim kadar anlattım. Şeyh Şamil'in 25 yıl durmadan Ruslarla harp ettiğini, sonradan Ruslara esir düştüğünü, söyledim. İkinci eşsiz kahraman Gence Hanı Cevat handır, o da Ruslarla amansız surette harp etmiş, en sonunda Ruslar büyük bir taarruza geçip Gence şehrini almışlar, Cevat Hanı ve oğlunu topu üzerinde şehit edip Gence halkını ve bilhassa eli ayağı tutmayan, hasta, ihtiyar, kadın ve çoluk çocukları bir kaç saat içinde Rus kumandanının emri ile kılıçtan geçirmişler, dedim. Baktım ki söylediklerimden çok müteessir oldular ve hemen kendilerine ümit vermeğe başladım. Halkımız hâdiselerden ders almış, sırası geldikçe çok şeyler yapacaktır, dedim. Bir kere Rusya'da Rus milletinden fazla gayri Rus milletleri vardır. Hepside Ruslara bizim gibi düşmandırlar. Hepsinin teşkilâtları, gizli veya açık olsun, çok kuvvetlidir, günün birinde Rusyayı devirecekler. Bunlardan başkası sayıları milyonları aşan sosyalistler vardır, bunlar her sene birkaç Rus büyüklerini, vekillerini, generallerini, valilerini, polis müdürlerini katlederler. Çar Aleksandır'ın nasıl öldürüldüğünü tafsilâtı ile anlattım. Seyindiler, bak, dediler, bunlardan bizim haberimiz yok, bunlar çok mühimdir. (Devam edecek)